

УДК 94:[355.48:357.1](4-11=512.145)"1410"

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2026.34.23>

ТАТАРСЬКІ ВІЙСЬКА У ГРЮНВАЛЬДСЬКІЙ БИТВІ (1410 Р.): ЧИСЕЛЬНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ТА ОЦІНКА ВТРАТ

Козловський Сергій,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії середніх віків та візантиністики

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: 0000-0002-4590-2433

У статті здійснено спробу проаналізувати участь татар в одній з найбільших битв Середньовіччя – Грюнвальдській (при Танненберзі) 1410 р. Татари відігравали особливу роль у військовій історії Велико князівства Литовського у XIII–XIV ст. – знаючи про ефективну тактику легкої кінноти татар, литовські князі прагнули використати кочівників для зміцнення обороноздатності своєї держави, заохочуючи переселення татар до Литви та залучаючи їх до своїх військових кампаній. Литовський князь Вітовт уклав військовий союз з татарськими ханами Тохтамішем та Джелал ад-Діном, згідно умов якого, литовці мали надати підтримку у боротьбі за трон Золотої Орди, а татари – допомогти у боротьбі з Тевтонським орденом. Саме через це татарські загони опинились на полях поблизу Грюнвальда 15 липня 1410 р. і саме татари, першими нанесли удар по ворожому війську, разом з литовцями прийняли на себе удар частини важкої кінноти Ордену, що загалом вплинуло на перебіг усієї битви. Розглянуто причини та хід війни 1409–1411 рр., сили сторін, озброєння, тактику та перебіг бойових дій. Доведено, що об'єднане польсько-литовське військо мало чисельну перевагу над хрестоносцями-тевтонцями, хоча в точні цифри обох військ встановити неможливо. Простежено причини та процес появи татар на території Велико князівства Литовського, проаналізовано процес формування литовсько-татарського оборонного союзу, здійснено спробу встановити кількість татарських родів, котрі перейшли на службу до князів ВКЛ. Проаналізовано причини та характер військових експедицій великого князя Вітовта у татарські землі. Простежено хід Грюнвальдської битви 15 липня 1410 р., з'ясовано, що литовське військо, у складі якого перебували татарські загони, першим вдарило по правому флангу ворога, завдало певних втрат та, що найголовніше, спрямувало на себе удар значної частини війська Ордену, чим порушило бойовий стрій тевтонців та зменшило натиск на польські коронні загони. На основі комплексного перехресного аналізу тогочасних нарративних джерел здійснено огляд озброєння, тактики та сумарної кількості татарських загонів у складі військ ВКЛ. Доведено, що історіографічна теза про розгром частини війська князя Вітовта не відповідає дійсності, оскільки литовці та татари брали також активну участь на завершальному етапі битви, під час розгрому військ Тевтонського ордену.

Ключові слова: історія, татари, Грюнвальдська битва, військо, кочівники, тактика, оманливий відступ, кіннота, втрати, Велике князівство Литовське, Тевтонський орден.

Kozlovskiy Serhii. Tatar's troops in the Battle of Grunwald (1410): numbers, tactics and losses

The article attempts to analyze the participation of the Tatars in one of the greatest battles of the Middle Ages – Grunwald (Tannenberg) in 1410. The Tatars played a special role in the military history of the Grand Duchy of Lithuania in the 13th-14th centuries – knowing about the effective tactics of the Tatar light cavalry, the Lithuanian princes sought to use the nomads to strengthen the defense of their state, encouraging the resettlement of the Tatars to Lithuania and involving them in their military campaigns. The Lithuanian prince Vytautas concluded a military alliance with the Tatar khans Tokhtamysh and Jalal ad-Din, according to the terms of which the Lithuanians were to provide support in the struggle for the throne of the Golden Horde, and the Tatars were to help in the fight against the Teutonic Order. It was because of this that the Tatar detachments found themselves on the fields near Grunwald on July 15, 1410, and it was the Tatars who were the first to strike at the enemy army, together with the Lithuanians, who took on the blow of part of the Order's heavy cavalry, which generally influenced the course of the entire battle. The reasons and course of the war of 1409-1411, the forces of the parties, weapons, tactics and the course of hostilities are considered. It is proved that the united Polish-Lithuanian army had a numerical advantage over the Teutonic Crusaders, although it is impossible to establish the exact numbers of both armies. The reasons and process of the appearance of the Tatars on the territory of the Grand Duchy of Lithuania are traced, the process of the formation of the Lithuanian-Tatar defensive alliance is analyzed, and an attempt is made to establish the number of Tatar clans that went into the service of the princes of the Grand Duchy of Lithuania. The reasons and nature of the military expeditions of Grand Duke Vytautas to the Tatar lands are analyzed. The course of the Battle of Grunwald on July 15, 1410, was traced, it was found that the Lithuanian army, which included Tatar troops, was the first to strike the enemy's right flank, inflicted certain losses and, most importantly, directed the blow of a significant part of the Order's troops at itself, thereby disrupting the Teutonic order's battle formation and reducing

the pressure on the Polish crown troops. Based on a comprehensive cross-analysis of contemporary narrative sources, an overview of the armament, tactics and total number of Tatar troops in the Grand Duchy of Lithuania's troops was carried out. It is proven that the historiographical thesis about the defeat of part of Prince Vytautas's army is not true, since Lithuanians and Tatars also took an active part in the final stage of the battle, during the defeat of the Teutonic Order troops.

Key words: *military history, Tatars, Battle of Grunwald, army, nomads, tactics, deceptive retreat, cavalry, losses, Grand Duchy of Lithuania, Teutonic Order.*

Грюнвальдська битва стала однією з наймасштабніших доби Середньовіччя. На полі бою зійшлись об'єднане польсько-литовсько-русько-татарське військо та сили Тевтонського Ордену. В ході запеклого протиборства військо Ордену зазнало поразки, загинуло майже усе керівництво тевтонців, включно з великим магістром фон Юнгінгеном. Поразка Ордену у битві та у війні 1409–1411 рр. загалом, призвела до значних геополітичних та територіальних змін у Східній Європі та Балтійському регіоні. Орден втратив колишню могутність і вже не мав сил для експансії. Одним з факторів перемоги союзних військ стала ефективна участь у битві татарських загонів. Якщо за найбільш об'єктивними оцінками польсько-литовське військо налічувало до 40 тис. воїнів, то кілька тисяч татар, що перебували у його складі становили досить помітний відсоток і відіграли значну роль у битві. Саме литовці та татари першими завдали удару по тевтонцям, згодом стримували потужні контрудари, відволікаючи на себе частину сил ворога. Слід зауважити, що литовські князі, особливо Вітовт, були добре знайомі з ефективним військовим мистецтвом кочівників, тому прагнули залучити їх на військову службу. За однією з версій, яка щоправда не доведена, великий магістр Ордену – Ульріх фон Юнгінген, загинув від рук саме татарського воїна.

Одна з найбільших битв Середньовіччя не уникнула уваги багатьох істориків – М. Ючаса [1], А. Надольського [2], Т. Грабарчика [3] та багатьох інших. Незважаючи на велику кількість праць, до сих пір серед істориків точаться суперечки стосовно чисельності військ, що бились на полі бою, про залучення артилерії, наявність інженерних перешкод, дії литовських хоругв та багато іншого. Це зумовлене суперечливою інформацією, що міститься у різних писемних джерелах. Однією з таких суперечливих, та водночас малодосліджених тем стосовно Грюнвальдської битви, є участь у ній татарських загонів, їх загальна кількість, тактика та озброєння. Відомий британський історик С. Тернбулл ставить під сумнів «оманливий відступ» війська Вітовта, акцентуючи на тому, що така маса воїнів не могла проводити такий маневр [4]. А. Якубаускас навпаки, стверджує що татари та литовці вдалися до тактичних хитрощів, які вплинули на весь перелік битви. виявили пастки тевтонців [5]. Більш обережний у своїх висновках польський дослідник С. Кучинський, який вважає, що тевтонці розгромили частину війська Вітовта, а інша частина (разом, з татарськими загонами) змогла вистояти та пізніше брала участь у контратаках [6]. На жаль, майже відсутні праці присвячені окремо участі татар у битві. Виняток становить стаття дослідника С. Хазбієвича, який справедливо зауважує, що участь татар у битві недостатньо вивчена, присутні необ'єктивні домисли, суперечливі факти [7]. Щодо джерельної бази дослідження, то окрім матеріалів польського хроніста Яна Длугоша [8], якого полюбляють цитувати історики, для комплексного, перехресного аналізу нарративів, слід звернути увагу на хроніку Йогана фон Посільге [9], «Хроніку конфлікту польського короля Владислава з хрестоносцями у 1410 році» [10] та інші.

Виклад основного матеріалу. У XIII ст. військо Тевтонського Ордену, за підтримки папи, імператора Священної Римської імперії та лицарів європейських держав здобули землі прусів та прагнули анексувати й території, що належали до Великого Князівства Литовського (ВКЛ). Річ у тім, що у зазначений період на Близькому Сході впали усі держави хрестоносців і подальша експансія європейців у вказаному регіоні втратила сенс. У 1382 р., скориставшись міжусобицями у Литві, тевтонці здобули контроль над Жемайтією. Однак вже у 1385 р., завдяки Кревській унії, розпочався процес християнізації Литви, поступове об'єднання ВКЛ та Польщі в одну державу, що створювало великі перешкоди для експансії тевтонців на литовські землі, однак Орден не збирався переглядати свою зовнішню політику. У травні 1409 р. у Жемайтії вибухнуло повстання, яке підтримували литовці [11, s. 10]. Орден вимушений був евакуювати гарнізони з регіону і 6 серпня 1409 р. оголосив війну Литві та Польщі, оскільки остання не могла полишити у майбутньому конфлікті литовців [4, p. 20]. Магістр Ордену Ульріх фон Юнгінген прагнув розгромити Польщу та Литву по одинці, звелів атакувати Добжинський край та Куявію – тевтонці здобули Бобровники, Бидгощ, кілька інших містечок [12, p. 130]. У відповідь на це поляки в результаті контратак повернули собі Бидгощ, литовці атакували Мемель, однак жодна із сторін не була готова до повномасштабних бойових дій [6, s. 514; 13, s. 59]. Зважаючи на це, сторони звернулись до третейського судейства і чеський король Вацлав IV, за хабар у 60 тис. флоринів визнав Жемайтію за Орденем, водночас Добжинська земля залишалася за Польщею [4, p. 20; 14, s. 6]. Тевтонці

підкупили також угорського короля Сигізмунда аби той допоміг розірвати польсько-литовський союз, запропонувавши литовському князю Вітовту королівську корону [14, s. 6–7]. Однак задум не було реалізовано. 8 жовтня 1409 р. Польща та Орден уклали тимчасову мирну угоду терміном до 21 червня 1410 р., згідно якої тевтонці зобов'язувались не атакувати польські території, а Польща – не підтримувати жемайтів [1, p. 51]. Підписавши тимчасову угоду, обидві сторони почали готуватись до масштабного конфлікту, робили дипломатичні маневри, намагаючись залучитись підтримкою інших держав, набирали найманців до війська. Литовці та поляки вирішили завдати удару по території Ордену, здобути його столицю Марієнбург. Аби скувати сили ворога на кордонах, литовці здійснювали набіги на прикордонні території, залишили потужні гарнізони у найбільших містах і фортецях. Тевтонці сконцентрували своє військо у Свеце, оскільки очікували, що литовці та поляки атакуватимуть з двох напрямків та просуватимуться до Рагніта та Данцига [1, p. 75].

У червні 1410 р. Орден, Литва та Польща вже зібрали війська. В історичній літературі відсутня єдина статистика стосовно чисельності війська протиборчих сторін. В європейських хроніках та частині офіційних документів сильно завищена чисельність польсько-литовського війська. Наприклад, у звіті Тевтонського ордену Пізанському собору сили польського короля оцінили у 500 тис. осіб [15, p. 10–12]. Д. Стоун стверджує, що Литва виставила 11 тис. воїнів, Польща – 27 тис., а Орден – 21 тис. [16, p. 16]. А. Надольський стверджує, що поляки могли виставити до 30 тис. військ, включаючи 18 тис. вершників [2, s. 80–83]. К. Гевекер обчислив сили Тевтонського Ордену у 11 тис. осіб, а військо Ягайла – 16,5 тис. осіб [17, s. 33]. На думку М. Елера, Тевтонський Орден зібрав 15 тис. вершників та 6 тис. піхотинців, а литовці та поляки – 23 тис. вершників, а от скільки у них було піхоти дослідник не вказує [18, s. 50]. Л. Колянковський, спираючись на праці М. Елера, підрахував сили тевтонців у 20–22 тис. осіб та 100 гармат, а король Ягайло, на його думку, зібрав 18–23 тис. осіб [19, p. 95]. Т. Василевський говорить, що Вітовт зібрав 13–14 тис. вершників, лише половина з яких мала добрих коней та озброєння [20, s. 52–53]. Німецькі історики стверджують, що об'єднане польсько-литовське військо налічувало до 20 тис. чол., а військо Ордену – 12–15 тис. [3, s. 10]. Багато дослідників, серед яких С. Тернбул, Л. Джонсон, Н. Дейвіс погоджуються з підрахунками польського історика С. Кучинського, згідно з яким поляки та литовці виставили 39 тис. чол., а тевтонці – 27 тис. [6, s. 267; 4, p. 25; 21, p. 98; 22, p. 43]. Річ у тім, що польський історик ретельно вивчав мобілізаційні можливості Ордену, Литви та Польщі, опрацював великий масив різноманітних джерел і вивів такі цифри. Одразу ж варто зазначити, що у війську тевтонців було 300–500 братів-лицарів, головної бойової сили, а решту складали піхотинці, найманці та допоміжні підрозділи [23, s. 53]. Щодо найманців війська Ордену, то великий магістр залучив від 2,5 тис. до понад 3,7 тис. воїнів [24, p. 348; 25, s. 120].

В той же час в об'єднаному польсько-литовському війську перебував загін татар чисельністю від однієї до трьох тисяч воїнів, які очолював хан Джелал ад-Дін, син хана Тохтамиша. Багато істориків зазначають, що татар було лише кілька сотень, аби применшити їх роль у бойових діях, однак одразу постає питання – якщо татари виставили таку незначну кількість воїнів, то чому хана ад-Діна запросили на раду командувачів литовського війська, яка проходила у Гродно? Наприклад, Ян Длугош стверджує, що у війську Ягайло було 300 татар [8, p. 389]. Невідомо чому хроніст полічив саме татар, а не чехів, русичів, сілезців та інші народності. Можливо через те, що від тевтонців постійно лунали звинувачення у бік Польщі у тому, що король залучав до бойових чисельне ханське військо і хроніст намагався показати, що татар було мало, аби продемонструвати безпідставність наклепів з боку Ордену [6, s. 269]. Ян Тишкевич стверджує, що хан міг мати зібрати до 3 тис. воїнів, однак не усі вони брали участь у війні 1409–1411 рр. [26, s. 125]. Європейські хроністи навпаки перебільшували чисельність татар, зокрема Ангерран де Монстреле згадував про те, що у війську короля Ягайло було 400 тис. сарацин (татар) та 600 тис. поляків і литовців [27]. Такі цифри навіть не варто коментувати. Можна зустріти інформацію, що у війську Ягайло було 30 тис. татар. Така статистика з'являлась через те, що хроністи не були обізнані з реальною чисельністю сил сторін, намагались показати, що Орден зазнав поразки, тому що ворог зібрав величезні людські ресурси.

Татари з'явилися на території ВКЛ наприкінці XIII ст., після навали монголів на територію Русі та Європи. Історик С. Кричинський зазначає, що литовські князі Гедимін та Ольгерд укладали союзи з татарами, аби використати їх загоны у конфліктах з Орденом, Польщею та Московією [28, 6]. Ще один науковець – Антоній Мухлінський вивчаючи різноманітні середньовічні джерела, виявив запис монаха францисканського ордену Луки Вадінга від 1324 р., в якому вказувалось: «*Наші брати вирушили проповідувати вчення Христа на литовські землі, де вони виявили, що весь народ поринув у варварські помилки і присвятив себе культу вогню, і серед них були скіфи, прибульці з країни якогось хана, які у своїх молитвах використовують азійську мову*» [29, с. 54]. На думку польського хроніста

М. Стрийковського, перші татари з'явилися у Литві у 1315 р. коли вони прибули на допомогу князю Гедиміну у боротьбі з тевтонцями: *«Гедимін натомість вишикував татар з луками спереду, а литву виставив у загальний великий загін, в якому сам став, а русичів – новгородців і полочан – розмістив з боків і ззаду. І коли обидва війська зішлись до битви на два постріли з лука над рікою Зеймілою, відразу з великим і шаленим волянням, криком, гуком і вереском обидві сторони завзято кинулися одна на одну і різні голоси різних народів було чути»* [30, с. 443]. Перші татарські поселення у Литві були засновані приблизно у 1350 р., а після поразки військ хана Мамаю у Куликівській битві 1380 р., чисельність татар у Литві збільшилась. Зокрема, до князівства прибув син Мамаю – Мансур Кият, один з синів якого охрестився та започаткував відомий князівський рід Глинських. Можливо татари брали участь у походах литовців на польські землі 1350 та 1352 рр. [31, s. 18].

Ще більше татар оселились у Литві в роки правління князя Вітовта, який активно зміцнював обороноздатність держави. Прибулі до князівства татари отримували земельні наділи, право на проживання, взамін на що несли військову службу, у якості загонів швидкого реагування [7, s. 8]. Такі загони могли застосовувати не лише проти зовнішнього ворога, а й проти бунтівників, опозиції серед литовської знаті. Такі загони були підзвітні виключно князю, виконували також розвідувальні функції, могли вчиняти таємні страти та багато іншого. Вітовт був популярним та шанованим серед литовських татар – його називали «Ваттад», вимовляли його ім'я поряд з іменами халіфів, згадували під час служінь у мечетях [7, s. 8]. Вітовт пожертвував татарам замок у Ліді та проводив військові експедиції до Орди, аби ханський престол здобули його ставленики, а також, аби переселити частину захоплених татар на територію князівства. Перша експедиція мала місце у 1397 р., коли литовці наблизились до Кафи [32, s. 216]. М. Стрийковський так описував цей похід: *«Великий литовський князь Вітовт-Олександр, встановивши спокій у Литві, 1397 року відправився сам у похід проти татар із великим військом. Переправившись через річку Танаїс, яку татари й москвини називають Доном, він зустрів велику кількість татар і напав на них. Тут він захопив у неволю їх багато тисяч із жінками, дітьми та майном і перевіз їх до Литви. Одну їх частину він відіслав братові, королю Ягайлові до Польщі, які, охрестившись, стали одним народом з поляками, а другу частину посадив у Литві над річкою Вакою та в інших місцях. А Кроммер, посилаючись на литовських літописців, пише (кн. 10), що Вітовт тоді пригнав до Литви цілу орду татар, твердячи, що вони прийшли добровільно, а не змушені війною, через внутрішні війни у своїх ордах і були запрошені Вітовтом для боротьби проти хрестоносців. Це малоправдоподібно, хоча ще й сьогодні вони користуються однаковими правами і вольностями з литовською шляхтою. Але хоч би як, усе ж таки Вітовт тоді здобув перемогу над татарами та з тріумфом повернувся до Литви»* [30, с. 595–596]. Наступного року литовці та союзні до них татари знов побували у Криму, розграбували Мангуп та Керч. У 1399 р. Вітовт спробував посадити на трон в Орді Тохтамиша, зібрав військо, до складу якого увійшли тевтонські та польські лицарі, однак у битві на р. Ворскла, 12 серпня, литовське військо зазнало поразки, оскільки ворог, в особі хана Тимура Кутлуга та темника Едигея, мав чисельну перевагу (90 тис. воїнів проти 38 тис.), завдяки оманливому відступу заманив кінноту Вітовта у пастку (атакували з флангів та оточили), розгромив решту військ ВКЛ поблизу табору [33, s. 216]. Литовці втратили більше половину війська та до 20 князів, а Вітовт вже не міг поставити свого претендента на чолі Золотої Орди. У Ніконовському літописі зазначено, що Тохтамиш з двома своїми синами та дружинами вимушений був перебраться до Литви, оселився у Києві, однак не полишав прагнень повернути престол в Орді [34, с. 167–168]. Далі Тохтамиш опинився у Поволжі, де був у 1407 р. (за іншими даними у 1405 р.) вбитий. До Литви згодом прибув та залишився син Тохтамиша – Джелал ад-Дін. Останній на короткий термін здобув владу в Орді, однак зазнав поразки від Едигея. У 1409 р. Вітовт заключив з ад-Діном військовий союз проти Ордену, обіцяючи йому підтримку у поверненні трону в Орді [35, s. 187, 205]. Анонімний литовський татарин у трактаті писав наступне: *«Але більшість [татар] оселилися тут [у Литві] за часів еміра Тимура. Король Лааха попросив у нього підкріплення проти своїх ворогів, і в результаті емір послав кілька тисяч своїх відважних військ, і коли вони здобули перемогу, на прохання короля вони залишилися в його маєтках, обсіпані найбільшими знаками монархової милості, такими як: земельні володіння, чудові куртки і багатство. Ім'я цього царя, який нібито був колоною, яка підтримувала іслам у країнах гіаура, Ваттад, і його пам'ять збереглася до наших часів»* [28, s. 23]. Дослідник Я. Собчак стверджує, що положення татар у Литві було різним, залежало від їх соціального статусу. Наприклад, заможні татари служили у військах нобелів, володіли маєтками, а пересічні особи займалися ремеслами або обробляли землі, однак не брали участі в засіданнях сейму або виборах короля [36, s. 74]. Князь Вітовт надав татарам у володіння замок Ліді та її околиці, а на думку дослідника А. Якубаускаса, перші татарські поселення в Литві з'явилися біля р. Вакі – Сорок Татар (Кірк), Казаклари, Мерешляни, Мелеховичі, Хазбієвічі [5]. Загалом татари селились півколом,

між Вільнюсом та Тракаєм. Згодом кочівники оселилися в Райжяї, Високому Дворі, Бутримонісі, Свентянах, Засараї, Солечниках, Каунасі та інших населених пунктах. Татари користувались свободою віросповідання, будували мечеті, їм дозволялось укладати шлюби з литовцями, володіти кріпаками. Таким чином, до початку військового конфлікту з Тевтонським орденом, на землях ВКЛ проживало декілька тисяч татарських сімей, як добровільних мігрантів, так і примусово переселених внаслідок військових кампаній Вітовта. Відтак, на нашу думку кількість татарських воїнів у війську ВКЛ може цілком визначитися трьома тисячами вершників, як і зазначають більшість дослідників, хоч ця цифра ніяк не співпадає з наведеними даними у 300 воїнів у частині польських нарративних джерел.

Приблизно після 20 червня війська литовців та поляків вирушили у напрямку володінь Ордену. Хроніст Я. Длугош зазначав, що 25 червня військо Вітовта форсувало Віслу, маючи у своєму складі загін з 300 татар [8, р. 394]. Вочевидь хроніст, сильно занижуючи чисельність кочівників, прагнув таким чином показати про їх незначну роль у бойових діях. Далі Я. Длугош зазначає, що на марші, у Мазовії, литовці та татари займалися пограбуванням місцевого населення, гвалтуванням жінок: «З варварською жорстокістю вбиваючи не лише дорослих, а й отроків, і навіть немовлят, що плачуть у колісках. Інших же з їхніми матерями вони насильно відводили в полон, у свої намети, як ворогів та чужинців, хоча всі жителі цієї області були людьми польського племені та мови» [8, р. 396]. Звістки про це дійшли до польського короля і той звелів покарати причетних, однак лише двоє литовців за ці дії були повішені, а татари unikнули покарань, хоча й припинили насильницькі дії проти місцевих жителів. Можливо хроніст упереджено ставився до литовців та татар, намагався показати контраст між ними та польським військом. Втім, згадки про терор татар та литовців проти мирного населення, також можна знайти у хроніці Йогана фон Посільге: «І рушили до Гільгенбурга, і захопили це місто у його правителя, і спалили його; і вбили молодих і старих, і вчинили разом із язичниками таке винищення, яке неможливо передати словами» [9, с. 315]. Приблизно 2 липня литовське та польське військо об'єдналися, імітували удар на Добжинський край, однак вторглися на територію Ордену і прямували до його столиці. Об'єднане польсько-литовське військо розгромило гарнізон Свеце, здобуло Бондин, вступило до Пруссії. 10 липня частина союзного війська наблизилась до переправи через р. Дрвенца поблизу Курцентніка, де зіштовхнулись з загонами тевтонців. Аби unikнути пастки, литовці та поляки вирішили змінити маршрут просування через Лідзбарк-Вельський та Дзялдово, Нідзіцу, далі тримаючи курс на Марієнбург. 13 липня союзні війська здобули та спалили фортецю в Домбровно, вирушили до Ульна та озера Любен, що східніше Грюнвальда. Назустріч об'єднаному союзному війську, через Братіан та Любаву, прямувало військо Ордену [6, с. 327]. Околиці Грюнвальду являли собою місцевість з пагорбами, великим струмком, озерами, великими долинами. Кущі та невеликий ліс а також рельєф дозволяли приховати військо, на що й зважав магістр фон Юнгінген. Однак врахували це й командувачі польсько-литовського війська, Ягайло та Вітовт, які оглянули місцевість 15 липня [6, с. 332].

Обидва війська вишикувались перед битвою. Польсько-литовське військо знаходилось східніше Лодвігува та Стембарка, поблизу озера Любен. На лівому фланзі розташувалась важка кіннота під командуванням маршала Збігнева Бжезського, по центру розмістились найманці (переважно з Богемії та Сілезії) та смоленські загоони, а на правому фланзі – легка кіннота (татари та литовці) [7, с. 8]. Військо тевтонців вишикувалось у два ряди. Навпроти литовців розмістилась лєвова частка важкої кінноти під командуванням великого маршала Фрідріха фон Валленрода, а напроти поляків – загоони великого комотура Куно фон Ліхтенштейна. У багатьох історичних працях зазначено, що аби компенсувати перевагу ворога в чисельності, магістр вирішив перед позиціями свого війська вирити та замаскувати ями, розставити у засідках лучників та гармати [12, р. 149]. Про те, що тевтонці вирили ями, згадано у «Хроніці Биховця»: «І німці бачили, що поляки та литва не можуть ніде з таким великим військом вибрати місця інакше як на тому полі, і тому накопали там ям і прикрили їх землею, щоб у них падали люди та коні» [37, с. 76]. Юнгінген прагнув спровокувати литовців та поляків на атаку – їх кіннота мала потрапити у ями, під обстріл гармат та лучників, а далі магістр кинув би в контратаку свою важку кінноту та розгромив ворога. Однак задум тевтонців не спрацював – важкоозброєні вершники тривалий час очікували під палочим сонцем і сильно виснажились, далі пішов дощ і намок порох для гармат.

Битва розпочалась після того, як тевтонські артилеристи через вологий порох зробили лише кілька залпів [4, р. 45]. Далі тевтонські загоони фон Валленрода атакували литовці та татари. Дослідник А. Якубаускас стверджував, що загоони князя Вітовта провели розвідку боєм, аби виявити пастки перед позиціями тевтонців, оскільки чудово розуміли, що здолати важкоозброєну кінноту їм не вдасться [5]. У хроніці Посільге згадано, що литовці та татари зім'яли тевтонських лучників та артилеристів [9, с. 316]. У М. Стрийковського можна знайти віршований опис битви

*Січуться, й німецька зброя перемагає,
Татари з Литвою по них з луків стріляють,
Фризів під ними калічать, якого вцілять
Або в бік, або й у чоло, то вже не встоїть.*

Страшний звідує суди несеться брязкіт зброї [30, с. 617]

Тож можливо ще одним завданням литовців та татар було винищення ворожих лучників та артилеристів, аби ті не вели обстріл польських лицарів, не змогли зірвати контратаки. Скоріш за все татари та литовці завдали відчутних втрат лучникам та артилеристам Ордену, оскільки про їх подальшу участь у битві у джерелах не вказується. Військо Вітовта також прагнуло виманити частину ворожих сил на переслідування. Дослідник Дж. Рейман стверджує, що зіткнення між військами відбувалось по всій лінії шиккування військ [38, с. 52]. Бій між тевтонцями та військом Вітовта тривав понад годину і обидві сторони зазнали відчутних втрат [10, с. 25]. Про це згадано у «Хроніці Биховця»: «*І почалася битва спершу між німцями та литовським військом, і багато воїнів з обох боків литовських та німецьких впало*» [37, с. 77]. Татари, не маючи змоги пробити обладунки лицарів у ближньому бою, застосовували аркани, аби просто збити вершників з коней, після чого тевтонцям було дуже важко підвестись. Така тактика не видається дивною, адже османський літописець Сіляхдар Мехмед-ага описуючи Віденську кампанію 1683 р. стверджував, що кримські татари зійшлися у бою з австрійським вершником, який був в потужних обладунках, які не брали ні шаблі ні стріли. Татари знайшли вихід – почали бити воїна батогами, збили його з коня та зв'язали [39, с. 127]. Зважаючи на те, що обладунки лицаря важили десятки кілограм, людині яку скинули з коня було важко піднятись на ноги, не говорячи вже про те, що вести бій.

Далі тевтонці контратакували і військо князя Вітовта розпочало відступ. Частина істориків, спираючись на інформацію Яна Длугоша, стверджують, що це була втеча, оскільки литовці та татари не витримали удару: «*Коли серед литовців, русичів і татар розгорівся бій, литовське військо, не маючи сили стримати ворожий натиск, опинилося у невідгідному становищі і навіть відійшло на відстань одного югера; коли ж хрестоносці почали тіснити сильніше, воно раз у раз змушене було відступати, і зрештою кинулось навтіки*» [8, р. 397]. Інша частина істориків вказують на те, що це був тактичний прийом «оманливий відступ», яким татари та литовці прагнули спровокувати ворога на переслідування, що їм і вдалось [1, р. 78; 40, с. 196; 13, с. 155; 41, с. 86]. Друга версія виглядає більш реалістично, оскільки через переслідування, частина вершників Ордену сильно виснажились, розірвали бойовий стрій [42, с. 38; 10, с. 26]. Замість того, щоб атакувати польських вершників, загопи фон Валленрода почали переслідувати військо Вітовта. Окрім цього, татари часто використовували «оманливий відступ» як до битви під Грюнвальдом так і після неї [7, с. 9]. «Оманливий відступ» успішно використовували монголи у битві з руським військом на Калці (1223), з поляками при Легниці (1241), ін. [43, р. 99; 44, р. 133]. Багато літописців, у тому числі М. Броневський стверджували, що татари полюбили проводити «оманливі втечі» та організовувати засідки [45, с. 84]. Князь Вітовт був теж знайомим з цим прийомом, в тому числі і в битві поблизу Ворскли 1399 р., коли татари виманили литовську кінноту, аби та форсувала ріку, атакували її з різних напрямків та розгромили. Окрім того у 1963 р. шведський дослідник Свен Екдаль оприлюднив лист анонімного автора (ймовірно учасника Грюнвальдської битви) до магістра Ордену, у якому він рекомендував у боях з литовцями уникати хитрощів ворога, зокрема удаваної втечі [46, с. 122; 47, с. 18]. С. Кучинський стверджує, що правду треба шукати «по середині» – відступ хоругв Вітовта не було «оманливою втечею» (такий складний маневр могла робити лише частина воїнів), однак й не варто це вважати й розгромом. Тевтонці очевидно прорвали позиції литовців на ділянці дороги, що вела з Стембарка до Ульнова та північної частини озера Любен, литовські сили розпорошились на кілька груп та відступали у різних напрямках – на північ від Стембарка та на схід від Зибултова, до озера й свого табору, до Ульнівського лісу [6, с. 394]. Литовці, які відступили до Зибултова опинились у найважчому становищі, оскільки або були розсіяні серед боліт та лісів, або винищені. Залишається незмінним те, що переслідування литовців зіграло проти всіх сил Ордену на полі бою [48, р. 48]. Про успіх дій війська Вітовта згадано у «Хроніці конфлікту короля Владислава проти хрестоносців у 1410 р.»: «*Інша ж частина ворогів серед тих, найкращих людей хрестоносців, зійшлися з великим запалом і криками з людьми Вітовта, та після майже години взаємної битви, втрати з обох боків були настільки великі, що люди князя Вітовта змушені були відступити. Тоді вороги, переслідуючи їх вирішили, що вже отримали перемогу і, порушивши лад, віддалилися від своїх хоругв і рядів своїх загонів, і перед тими, кого змусили тікати, почали відступати. Незабаром, коли побажали повернутися, відрізані від своїх людей та хоругв королівськими людьми, які їхні хоругви безпосередньо від крил прорізали, були або схоплені, або порубані мечами. Ті ж, що стояли з лівого боку*

від тих, що були відрізані, залишилися живими, повернулися до своїм людям від військ противника і, знову з'єднавшись, зійшлися з великою хоругвою каштеляна краківського, воєводи сандомирського, землі Велюньської, землі Галицької та численними іншими хоругвами. У цій сутичці розгорівся дуже жорстокий бій, і тому тоді багато впали. Битва тривала шість годин, і тільки після почали (хрестоносці) відступати. На цей раз бігли до самого табору» [10, s. 28].

Міркуючи, що вороже військо похитнулось, магістр кинув у бій свої резерви, завдавши удару по лівому фланзі та центрі польсько-литовського війська. Поляки витримали удар, король Ягайло увів у бій свої резерви, завдав поразки основним силам Ордену. Лише частина загонів фон Валленрода припинила переслідування війська Вітовта та вступила в бій з поляками. У хроніці фон Посільге вказано, що тевтонці зазнали подвійного удару – від поляків та литовців з татарами: «Вступили язичники з ними в битву, та його милістю паном [магістром] були розбиті, коли бігли геть. І поляки прийшли їм на допомогу, і була велика битва, і магістр разом зі своїми людьми тричі пробивався крізь них, і король так відступив, що вони вже почали співати «Христос воскрес». Але прийшли його гості та найманці, коли вони не були побудовані, і напали з одного боку, а язичники з іншого, і оточили їх, і люди магістра, і великі сановники, та дуже багато братів Ордену – всі загинули. Повернувшись, вони захопили інших, як братів, так й коней» [9, s. 316]. Серед цих сил були й загоони татар. Уривок з хроніки Посільге підтверджує тези С. Кучинського про те, що тевтонці зім'яли лише частину литовського війська, загоони які перебували на стику з найманцями та поляками і увійшовши в цей прорив, загоони фон Валленрода ризикували потрапити під удари з двох сторін, що й відбулось.

Польсько-литовське військо завдало удару по табору Ордену, розпочало переслідування розгромлених тевтонців. Таким чином перемогу у Грюнвальдській битві здобула Польща, Литва та їх союзники. В битві загинуло до 8 тис. воїнів Ордену (понад 200 братів-лицарів) та 14 тис. потрапили у полон. Загибло майже все керівництво тевтонців, включно з магістром фон Юнгінгеном та маршалом фон Валленродом. За однією з версій, фон Юнгінгена вбив командувач одного з татарських загонів, коли магістр вирішив підняти забрало шолома [7, s. 9]. Однак інші дослідники, зокрема Т. Корзон зазначають, що магістра вбив польський лицар Мшуй зі Скшижина [14, s. 37]. Втрати польсько-литовського війська були меншими, однак теж значними – 4–5 тис. убитих та до 8 тис. поранених [4, p. 73]. Ян Длугош стверджував, що загинуло лише 12 польських лицарів [8, p. 402]. Втрати поляків не були такими великими як війська Вітовта, яке втратило половину вершників. Втрати татар полічити через відсутність інформації у джерелах неможливо. Однак, якщо взяти до уваги, що битва проходила влітку, татарські воїни не були обтяжені важкими обладунками та застосували «оманливу втечу», то їх втрати були значно меншими ніж у литовців чи поляків. Загалом, якщо приймати до уваги підсумкові втрати польсько-литовського війська у 4-5 тис. від початкової кількості у бл. 40 тис., то сукупні втрати татарського війська також можна визначити у бл. 10-15% (від 300 до 500 воїнів).

Після битви татари спільно з литовцями спустошували землі тевтонців, наблизились до Гданська [28, s. 22]. Незважаючи на те, що польсько-литовське військо завдало поразки Ордену та знищило його керівництво, воно не отримало бажаних результатів – союзники підійшли до Марієнбурга, розпочали його облогу, однак через виснаження та втрати не здобули міста, а 1 лютого 1411 р. було укладено Торунський мир, за яким Орден повертав Жемайтю та Добжинську землю, виплачував контрибуцію. Поразка під Грюнвальдом підірвала авторитет Ордену, який більш не отримував велику допомогу від європейських союзників, а остаточно тевтонці були розгромлені Польщею у Тринадцятирічній війні (1454–1466) й потрапили у васальну залежність від поляків.

Після завершення польсько-тевтонської війни 1409–1411 рр., хан Джелал ад-Дін повернувся до Орди, в результаті боротьби зумів здобути у 1412 р. трон, однак у вересні був убитий своїм братом Керим-Берди. Інший син Тохтамиша – Вефсабул, залишився у Литві, де місцеві татари проголосили його ханом. Воїни Вефсабула брали участь у черговому конфлікті Польщі та Ордену 1414 р., спустошували ворожі землі та палили фортеці [26, s. 126].

Висновки. Татари почали оселятись на території Великого Князівства Литовського у XIV ст., процес їх переселення до Литви став більш інтенсивним в роки правління князя Вітовта, який прагнув посилити обороноздатність держави за рахунок воїнів-кочівників. Через те, що Литва намагалась зупинити експансію Тевтонського Ордену на свої прикордонні території та до Жемайтії, у 1409 р. вибухнула війна між Орденом та Литовським князівством, в якій на боці Литви виступила й Польща. Обидві сторони конфлікту зібрали великі війська які зійшлися у масштабній битві поблизу Грюнвальда 15 липня 1410 р. Польсько-литовське військо мало чисельну перевагу над ворогом, у його складі перебували татарські загоони чисельністю кілька тисяч осіб. Аналіз тогочасних джерел та сучасної історіографії з пропонованої проблематики окреслює кількість татарських загонів в литовському війську у цифру

близько 3 тисяч вершників. Вважаємо доцільним погодитися з пропонованою кількістю татарських воїнів у війську ВКЛ, позаяк у попередніх кампаніях Вітовта проти Золотої Орди брала участь така ж кількість татарських вершників, а загальна кількість осілих татар на території ВКЛ могла сягати понад 15 тисяч. Саме литовці та татари першими атакували військо Тевтонського ордену, виявили ворожі пастки, завдали великих втрат тевтонським лучникам та артилеристам. Серед істориків до сих пір точаться суперечки стосовно того, яку роль зіграло військо князя Вітовта, у складі якого були загони татар, у битві. Частина істориків стверджують, що литовці були розгромлені та рятувались втечею, інші дослідники зазначають, що литовці та татари провели «оманливий відступ», заманили ворога під удари з кількох напрямків. Беззаперечним є те, що своїми діями литовці та татари відволікли частину сил Ордену, порушили стрій його військ, завдали певних втрат, зменшили тиск ворога на польські загони, що в кінцевому результаті призвело до поразки тевтонців та гибелі практично всього військового керівництва Ордену. Татари брали участь у переслідуванні решток тевтонського війська, після битви продовжили бойові дії, спустошували землі Ордену. Тогочасні джерела не наводять кількість втрат серед саме татарських загонів, проте, якщо приймати до уваги підсумкові втрати польсько-литовського війська у 4–5 тис. від початкової кількості у бл. 40 тис., то сукупні втрати татарського війська також можна визначити у бл. 10–15% (від 300 до 500 воїнів).

Література:

1. Jučas M. The Battle of Grünwald. Vilnius: National Museum Palace of the Grand Dukes of Lithuania, 2009. 127 p.
2. Nadolski A. Grunwald 1410. Warszawa: Bellona, 2008. 144 s.
3. Grabarczyk T. Armia króla Władysława Jagiełły w drodze pod Grunwald. *Res Gestae. Czasopismo Historyczne*. 2015. 11. S. 7–25.
4. Turnbull S. Tannenberg 1410 Disaster for the Teutonic Knights. London: Osprey Campaign, 2003. 96 p.
5. Якубаускас А. Литовські татари. Незалежний культурний часопис «І». 2018. №90. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n90texts/yakubauskas-lytovski-tatary.htm> (Дата звернення 22.12.2025)
6. Kuczyński S. M. Wielka Wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1987. 682 s.
7. Chazbijewicz S. Chan Dżелаледдин і Татары в битві под Grunwaldem. *Przegląd Tatarski*. 2010. №2. S. 6–9.
8. The Annals of Jan Długosz: A History of Eastern Europe from A.D. 965 to A.D. 1480. Charlton, West Sussex: IM Publications, 1997. 673 p.
9. Johann's von Posilge officials von Pomesanien, Chronic des landes Preussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419). *Scriptores rerum Prussicarum*. hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1866. S. 79–388.
10. Celichowski Z. Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum cruceferis anno Christi 1410. Poznań: nakładem Biblioteki Kórnickiej, 1911. 31 s.
11. Górski K. Bitwa pod Grunwaldem (dnia 15-go lipca 1410 r.). Warszawa: druk W. Ratyńskiego (dawniej J. Bergera), 1888. 121 s.
12. Urban W. Tannenberg and After: Lithuania, Poland and the Teutonic Order in Search of Immortality (Revised ed.). Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2003. 500 p.
13. Kujot S. Wojna. *Roczniki TNT*. Toruń, 1910. R. 17. S. 56–350.
14. Korzon T. Grunwald: ustęp z dziejów wojennych Polski. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1910. 44 s.
15. Lenfant J. Histoire du concile de Pise. T. 2. Amsterdam: C. G. Le Febvre, 1724. 494 p.
16. Stone D. The Polish-Lithuanian state, 1386–1795. Seattle: University of Washington Press, 2001. 374 p.
17. Heveker K. Die Schlacht bei Tannenberg. Berlin, 1906. 67 s.
18. Oehler M. Der Krieg zwischen dem Deutschen Orden und Polen-Littauen 1409–1411. Elbing: Wernich, 1910. 112 s.
19. Kolankowski L. Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów, I, Warszawa: Skład główny: Kasa im. Mianowskiego, 1930. 474 s.
20. Wasilewski T. Uwagi o liczebności, składzie etnicznym i uzbrojeniu litewskiego pospolitego ruszenia konnego w latach 1410–1529. *Studia Gr unwaldzkie*. 1991. №1. S. 52–55.
21. Davies N. God's Playground. A History of Poland. The Origins to 1795. Vol. I. Oxford: Oxford University Press, 2005. 488 p.
22. Johnson L. Central Europe: Enemies, Neighbors, Friends. New York: Oxford University Press, 1996. 339 p.
23. Biskup M. Das Problem der Söldner in den Streitkräften des Deutschordenstaates Preußen vom Ende des 14. Jahrhunderts bis 1525. *Das Kriegswesen der Ritterorden im Mittelalter*. Hrsg. von Z. H. Nowak. Torun, 1919. S. 49–74.
24. Ekdahl S. The Teutonic Order's Mercenaries during the «Great War» with Poland-Lithuania (1409–11). *Mercenaries and Paid Men. The Mercenary Identity in the Middle Ages*. Ed. J. France. Leiden; Boston, 2008. P. 345–361.
25. Ekdahl S. Kilka uwag o ksizdze zoldu Zakonu Krzyzackiego z okresu «Wielkiej wojny» 1410–1411. *Zapiski Historyczne*. 1968. T. 33. S. 111–130.
26. Tyszkiewicz J. Tatarzy na Litwie i w Polsce. *Studia z dziejów XIII–XVIII w.* Warszawa: Państwowe Wydawn. Nauk, 1989. 343 s.
27. Enguerran de Monstrelet La chronique. III. Capet and Valois Publisher Paris, Mme ve J. Renouard URL: <https://archive.org/details/lachronique05monsuoft> (Дата звернення 06.12.2025)

28. Kryczynski S. Kronika wojenna Tatarów litewskich, opracował, wstępem i przypisami opatrzył Jan Tyszkiewicz. Gdansk: Związek Tatarów Polskich. Oddział, 1998. 55 s.
29. Мухлинский А. Исследование о происхождении и состоянии литовских татар. СПб 1857. 70 с.
30. Стрийковський М. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси. Відп. ред. О. Купчинський. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2011. 1075 с.
31. Kričinskis S. Lietuvos totoriai. Vilnius: T. Bairašauskaitė. 1993 280 s.
32. Hirsch T., Tappen M., EStrehlke E. Scriptorum rerum Prussicarum. Bd. 3. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1866. 730 s.
33. Ivinskis Z. Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties. Vilnius: Mokslas, 1991. 428 s.
34. Полное собрание русских летописей. Т. 11. VIII. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. Под ред. С. Ф. Платонова. СПб.: Типография И. Н. Скороходова, 1897. 254 с.
35. Codex Epistolaris Vitoldi, Magni Ducis Lithuaniae, 1376–1430. Collectus opera Antonii Prochaska. Monumenta medii aevi historica res gestas illustrantia. Cracoviae, T.6. 1882. 1113 s.
36. Sobczak J. Położenie prawne ludności tatarskiej w Wielkim Księstwie Litewskim. Warszawa-Poznan: Państwowe Wydawn. Nauk, 1984. 133 s.
37. Хроника Быховца. Полн. собр. русских летописей: в 35 т. Под ред. Б. А. Рыбакова. Москва: Наука, 1975. 430 с.
38. Rajman J. Czy duchowni kronikarze potrafiłi opisać «wielkie starcie»? Uwagi o bitwie, liczebności i stratach obu armii w świetle źródeł i nowszej historiografii i polskiej. *Res Gestae. Czasopismo Historyczne*. 2015. 11. S. 26–74.
39. Kara Mustafa pod Wiedniem: źródła muzułmańskie do dziejów wyprawy wiedeńskiej 1683 roku, z tur. przeł. i oprac. Zygmunt Abrahamowicz. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1973. 411 s.
40. Zaskevičius S. Trijų elementų reikšmė Tannenbergo kautynėse (istoriškai kritiškas etiudas). *Mūsų Žinytas*, 1930, nr.66. S. 161–199.
41. Korta A. Strategia i taktyka bitwy grunwaldzkiej. *Nasza myśl*. 1949. R. 3, № 7–8. S. 83–91.
42. Kuczyński S. Taktyka walki skrzydła litewsko-ruskiego w bitwie pod Grunwaldem. *SMHW*. 1964. T. X. Cz. 2. S. 35–46.
43. Gabriel R. Subotai The Valiant: Genghis Khan's Greatest General. Praeger, 2004. 176 p.
44. Chambers J. The Devil's horsemen: the Mongol invasion of Europe. New York: Atheneum, 1979. 190 p.
45. Broniewski M. Tartariae Descriptio. Opis Tatarii, przekład: Ewa Śnieżewska, red. M. Mączyńska. Łódź: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, 2011. 116 s.
46. Jučas M. Žalgirio mūšis. Vilnius: Mokslas, 1990. 174 s.
47. Ekdahl S. Die Flucht der Litauer in der Schlacht bei Tannenberg. *ZfO*. – Marburg; Lahn, 1963. Bd. 12. H. 1. S. 11–19.
48. Jurgela C. Tannenberg (Eglia-Grünwald) 15 July 1410. New York: Lith. Veterans Assoc. «Ramove», 1961. 104 p.

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026